ARREST VAN HET HOF (Derde kamer)

18 december 2025 *

„Prejudiciële verwijzing – Mededinging – Artikel 102 VWEU – Misbruik van machtspositie – Groothandelsmarkt in brandstoffen in Bulgarije – Uitholling van de marges van concurrenten of *margin squeeze* – Definitie van de productmarkt – Verticaal opgesplitste markt – Inaanmerkingneming van de accijnsregeling”

In zaak C-260/24,

betreffende een verzoek om een prejudiciële beslissing krachtens artikel 267 VWEU, ingediend door de Administrativen sad Sofia-oblast (bestuursrechter in eerste aanleg Sofia, Bulgarije) bij beslissing van 15 april 2024, ingekomen bij het Hof op 15 april 2024, in de procedure

„Lukoil Bulgaria” EOOD

tegen

Komisia za zashtita na konkurentsiata

wijst

HET HOF (Derde kamer),

samengesteld als volgt: C. Lycourgos, kamerpresident, O. Spineanu-Matei (rapporteur), S. Rodin, S. Gervasoni en N. Fenger, rechters,

advocaat-generaal: L. Medina,

griffier: R. Stefanova-Kamisheva, administrateur,

gezien de stukken en na de terechtzitting op 10 april 2025,

gelet op de opmerkingen van:

– „Lukoil Bulgaria” EOOD, vertegenwoordigd door Y. Pekunov, A. Velichkov, advokati, A. Pekunova, yuriskonsult, en A. Robertson, KC,

– de Komisia za zashtita na konkurentsiata, vertegenwoordigd door M. Goranova, N. Mincheva en Y. Nenkova,

* Procestaal: Bulgaars.

– de Bulgaarse regering, vertegenwoordigd door T. Mitova, R. Stoyanov en T. Tsingileva als gemachtigden,

– de Europese Commissie, vertegenwoordigd door V. Hitrovs, E. Rousseva en I. Söderlund als gemachtigden,

gelet op de beslissing, de advocaat-generaal gehoord, om de zaak zonder conclusie te berechten,

het navolgende

Arrest

1 Het verzoek om een prejudiciële beslissing betreft de uitlegging van artikel 102 VWEU.

2 Dit verzoek is ingediend in het kader van een geding tussen „Lukoil Bulgaria" EOOD (hierna: „Lukoil Bulgaria") en de Komisia za zashtita na konkurentsiata (commissie voor de bescherming van de mededinging, Bulgarije; hierna: „Bulgaarse mededingingsautoriteit") over de geldigheid van besluit nr. 184 van 16 februari 2023 (hierna: „besluit van de Bulgaarse mededingingsautoriteit"), waarbij deze autoriteit heeft vastgesteld dat die onderneming misbruik had gemaakt van haar machtspositie.

Toepasselijke bepalingen

Unierecht

3 Artikel 102 VWEU luidt als volgt:

„Onverenigbaar met de interne markt en verboden, voor zover de handel tussen lidstaten daardoor ongunstig kan worden beïnvloed, is het, dat een of meer ondernemingen misbruik maken van een machtspositie op de interne markt of op een wezenlijk deel daarvan.

Dit misbruik kan met name bestaan in:

a) het rechtstreeks of zijdelings opleggen van onbillijke aan- of verkoopprijzen of van andere onbillijke contractuele voorwaarden;

b) het beperken van de productie, de afzet of de technische ontwikkeling ten nadele van de verbruikers;

c) het toepassen ten opzichte van handelspartners van ongelijke voorwaarden bij gelijkwaardige prestaties, hun daarmede nadeel berokkenend bij de mededinging;

d) het feit dat het sluiten van overeenkomsten afhankelijk wordt gesteld van het aanvaarden door de handelspartners van bijkomende prestaties, welke naar hun aard of volgens het handelsgebruik geen verband houden met het onderwerp van deze overeenkomsten."

Bulgaars recht

4 Artikel 21 van de Zakon za zashtita na konkurentsiata (wet inzake de bescherming van de mededinging, DV nr. 102 van 28 november 2008; hierna: „ZZK") bepaalt:

„Verboden zijn gedragingen van ondernemingen die een monopoliepositie of een machtspositie vormen en van twee of meer ondernemingen met een collectieve machtspositie, die de mededinging kunnen belemmeren, beperken of vervalsen en die de belangen van de consumenten aantasten, die met name bestaan in:

1. het rechtstreeks of zijdelings bepalen van de aan- of verkoopprijzen of van andere contractuele voorwaarden;

2. het beperken van de productie, de handel en de technische ontwikkeling ten nadele van de consument;

3. het toepassen van verschillende voorwaarden voor eenzelfde soort overeenkomst ten aanzien van bepaalde partners, waardoor deze laatsten in een situatie van ongelijkheid tussen concurrenten verkeren;

4. het voor het sluiten van overeenkomsten opleggen van de voorwaarde dat de wederpartij aanvullende verplichtingen op zich neemt of aanvullende overeenkomsten sluit die naar hun aard of volgens de gebruikelijke handelsgebruiken geen verband houden met het voorwerp van de hoofdovereenkomst of met de uitvoering ervan;

5. het ongerechtvaardigd weigeren om goederen of diensten te leveren aan een feitelijke of potentiële klant, teneinde diens commerciële activiteiten te belemmeren."

Hoofdgeding en prejudiciële vragen

5 Uit de verwijzingsbeslissing blijkt dat de activiteiten van het economische concern Lukoil (hierna: „Lukoil-groep") in Bulgarije de productie van, alsook de groothandel en de kleinhandel in aardolieproducten omvatten, waardoor de gehele waardeketen in de sector van de verhandeling van die producten wordt bestreken. Binnen deze groep is Lukoil Neftohim Burgas AD, die de enige raffinaderij van ruwe aardolie in Bulgarije exploiteert, de grootste producent van in deze lidstaat verkochte motorbrandstoffen. Lukoil Bulgaria is actief op de groothandelsmarkt voor motorbrandstoffen, te weten benzine voor auto's en diesel (hierna: „groothandelsmarkt voor brandstoffen"), en exploiteert een van de grootste nationale ketens van tankstations.

6 Volgens het besluit van de Bulgaarse mededingingsautoriteit beschikt de Lukoil-groep in Bulgarije over een unieke infrastructuur op het gebied van logistiek, opslag en vervoer, die haar een uitzonderlijk concurrentievoordeel verschaft op de groothandelsmarkt voor brandstoffen, waarop zij een machtspositie inneemt.

7 Bij dat besluit heeft deze autoriteit zich op het standpunt gesteld dat Lukoil Bulgaria op die markt een tariefpraktijk had toegepast waarbij deze vennootschap voor aan accijns onderworpen brandstoffen (de downstreammarkt) lagere verkoopprijzen toepaste dan voor brandstoffen onder schorsing van accijns (de upstreammarkt). Deze tariefpraktijk, die tot een *margin squeeze* leidt, vormt een met artikel 21 ZZK strijdig misbruik van machtspositie.

8 In het kader van het door Lukoil Bulgaria tegen dat besluit bij de Administrativen sad Sofia-oblast (bestuursrechter in eerste aanleg Sofia, Bulgarije), de verwijzende rechter, ingestelde beroep voert die onderneming met name aan dat deze autoriteit de relevante markt onjuist heeft afgebakend.

9 In de eerste plaats is Lukoil Bulgaria van mening dat de relevante markt vloeibaar petroleumgas (lpg) en methaan had moeten omvatten, aangezien deze twee producten benzine en diesel kunnen vervangen. Hun uitsluiting zou ertoe hebben geleid dat de marktmacht van Lukoil Bulgaria werd overschat. De Bulgaarse mededingingsautoriteit wijst dit argument van de hand omdat lpg en methaan slechts gedeeltelijk substitueerbaar zijn voor benzine en diesel.

10 Voorts betoogt Lukoil Bulgaria dat benzine en diesel aan de vraag- noch aan de aanbodzijde substitueerbare producten zijn, zodat zij niet tot dezelfde markt behoren. De Bulgaarse mededingingsautoriteit stelt harerzijds dat benzine en diesel weliswaar niet substitueerbaar zijn vanuit het oogpunt van de eindverbruiker, maar dat de handel in deze twee soorten brandstoffen – door dezelfde leveranciers – en de prijsvorming ervan op de groothandelsmarkt voor brandstoffen onder dezelfde voorwaarden plaatsvindt.

11 De verwijzende rechter is van oordeel dat derhalve moet worden bepaald of een nationale mededingingsautoriteit voor de toepassing van artikel 102 VWEU brandstoffen die niet onderling substitueerbaar zijn, tot dezelfde productmarkt kan rekenen. Indien dit het geval zou zijn, had het besluit van de Bulgaarse mededingingsautoriteit volgens deze rechter diesel en benzine onder dezelfde markt kunnen indelen. In dat geval zou de weigering van de Bulgaarse mededingingsautoriteit om lpg in diezelfde markt op te nemen echter geen redelijke rechtvaardiging hebben, aangezien benzine gedeeltelijk substitueerbaar is voor lpg.

12 In de tweede plaats is Lukoil Bulgaria van mening dat de Bulgaarse mededingingsautoriteit ten onrechte heeft geoordeeld dat de groothandelsmarkt voor brandstoffen verticaal kon worden opgesplitst in twee submarkten, te weten, upstream, de markt voor brandstoffen die onder een accijnsschorsingsregeling worden verkocht en, downstream, de markt voor brandstoffen die bestemd zijn voor eindverbruik na betaling van die accijns.

13 Lukoil Bulgaria voert met name aan dat de Bulgaarse mededingingsautoriteit heeft verklaard dat deze onderneming een relatief groot marktaandeel heeft op de groothandelsmarkt voor brandstoffen, tussen 40 en 60 %, en een machtspositie inneemt op die markt en op de submarkt voor brandstoffen die onder de accijnsschorsingsregeling worden verkocht. Het besluit van de Bulgaarse mededingingsautoriteit bevat echter geen enkele beoordeling van de marktaandelen van die vennootschap op de twee in dat besluit onderscheiden submarkten en vermeldt niet welke marktdeelnemers op elk van deze submarkten aanwezig zijn. Volgens Lukoil Bulgaria verzet het Unierecht zich ertegen dat een mededingingsautoriteit vaststelt dat een onderneming een machtspositie inneemt zonder uitdrukkelijk aan te geven wat haar marktaandelen zijn, hetgeen de Bulgaarse mededingingsautoriteit betwist.

14 De verwijzende rechter vraagt zich dan ook af of de Bulgaarse mededingingsautoriteit voor de vaststelling van een inbreuk als die welke Lukoil Bulgaria zou hebben gepleegd, verplicht was om alle wezenlijke kenmerken van de twee betrokken markten te onderzoeken door voor elk van die markten de marktaandelen, het marktvolume en de marktdeelnemers vast te stellen.

15 In die omstandigheden heeft de Administrativen sad Sofia-oblast de behandeling van de zaak geschorst en het Hof verzocht om een prejudiciële beslissing over de volgende vragen:

„1) Moeten artikel 102 VWEU alsook de beginselen van de eerbiediging van de rechten van de verdediging, van rechtszekerheid en van bescherming van het gewettigd vertrouwen, met inbegrip van het vermoeden van onschuld, aldus worden uitgelegd dat de relevante markt (de markt waarop de inbreuk is gepleegd) in het geval van een onrechtmatige *margin squeeze* uit twee verticale markten bestaat, namelijk de stroomopwaartse markt (upstreammarkt) en de stroomafwaartse markt (downstreammarkt), en dat de mededingingsautoriteit juist met betrekking tot deze beide relevante markten verplicht is om bij de formulering van haar klacht en van haar definitieve administratieve besluit de feitelijke gegevens vast te stellen betreffende de omvang van de relevante markten, de daarop aanwezige marktdeelnemers en de marktaandelen van deze deelnemers, met inbegrip van de desbetreffende marktaandelen van de onderneming die door haar wordt geacht een machtspositie in te nemen?

2) Moet artikel 102 VWEU, gelezen in samenhang met de beginselen van de eerbiediging van de rechten van de verdediging, van rechtszekerheid en van bescherming van het gewettigd vertrouwen, met inbegrip van het vermoeden van onschuld, aldus worden uitgelegd dat het in het kader van een procedure op grond van artikel 102 VWEU niet toestaat dat in een en dezelfde binnenlandse productmarkt producten worden opgenomen die aan de vraag- noch aan de aanbodzijde substitueerbaar zijn, zoals de [Bulgaarse mededingingsautoriteit] in de [procedure in het hoofdgeding] heeft gedaan door de brandstoffen diesel en benzine 95 in één enkele productmarkt voor brandstoffen op te nemen?

3) Indien het is toegestaan om producten die aan de vraag- noch aan de aanbodzijde substitueerbaar zijn, in één enkele binnenlandse productmarkt op te nemen, is het dan toegestaan om de derde belangrijkste brandstof op deze binnenlandse markt, namelijk propaan/butaan (lpg), die op die markt een even groot marktaandeel heeft als benzine, niet in de productmarkt voor brandstoffen op te nemen?”

Ontvankelijkheid van het verzoek om een prejudiciële beslissing

16 De Bulgaarse mededingingsautoriteit en de Bulgaarse regering betwisten de ontvankelijkheid van het verzoek om een prejudiciële beslissing. Deze belanghebbenden voeren dienaangaande in wezen drie argumenten aan.

17 Ten eerste berust het besluit van de Bulgaarse mededingingsautoriteit uitsluitend op de toepassing van het Bulgaarse recht en is artikel 102 VWEU niet van toepassing, aangezien het gestelde misbruik van machtspositie de handel tussen lidstaten niet ongunstig beïnvloedt. Ten tweede heeft de verwijzende rechter geen omschrijving gegeven van het feitelijke en juridische kader waarin de prejudiciële vragen moeten worden geplaatst, noch de feiten uiteengezet waarop die vragen zijn gebaseerd, welke gegevens noodzakelijk zijn om een voor hem nuttige uitlegging van het Unierecht te verkrijgen. In werkelijkheid heeft deze rechter zich ertoe beperkt de argumenten van partijen in het hoofdgeding te herhalen. Ten derde komt het onderhavige verzoek om een prejudiciële beslissing volgens de Bulgaarse mededingingsautoriteit er in de praktijk op neer dat de bevoegdheden van de verwijzende rechter om uitspraak te doen over de afbakening van de relevante markt, die essentieel is voor de beslechting van dat geding, aan het Hof worden overgedragen.

18 Volgens vaste rechtspraak is het in het kader van de procedure van artikel 267 VWEU uitsluitend een zaak van de nationale rechter aan wie het geschil is voorgelegd en die de verantwoordelijkheid draagt voor de te geven rechterlijke beslissing, om, gelet op de bijzonderheden van het geval, zowel de noodzaak van een prejudiciële beslissing voor het wijzen van zijn vonnis als de relevantie van de door hem aan het Hof voorgelegde vragen te beoordelen. Wanneer de gestelde vragen betrekking hebben op de uitlegging van het Unierecht, is het Hof derhalve in beginsel verplicht daarop te antwoorden (arresten van 21 april 1988, Pardini, 338/85, EU:C:1988:194, punt 8, en 22 oktober 2024, Kolin Inşaat Turizm Sanayi ve Ticaret, C-652/22, EU:C:2024:910, punt 36 en aldaar aangehaalde rechtspraak).

19 Bijgevolg geldt voor prejudiciële vragen over het Unierecht een vermoeden van relevantie. Het Hof kan slechts weigeren uitspraak te doen op een prejudiciële vraag van een nationale rechterlijke instantie wanneer duidelijk blijkt dat de gevraagde uitlegging van het Unierecht geen verband houdt met een reëel geschil of met het voorwerp van het hoofdgeding, het vraagstuk van hypothetische aard is, of het Hof niet beschikt over de gegevens, feitelijk en rechtens, die noodzakelijk zijn om een nuttig antwoord te geven op de gestelde vragen [arrest van 9 september 2021, GE Auto Service Leasing, C-294/20, EU:C:2021:723, punt 40 en aldaar aangehaalde rechtspraak].

20 Wat het eerste in punt 17 van het onderhavige arrest vermelde argument betreft, blijkt in casu niet duidelijk dat de gevraagde uitlegging van artikel 102 VWEU geen enkel verband houdt met een reëel geschil of met het voorwerp van het hoofdgeding.

21 Ten eerste blijkt uit het verzoek om een prejudiciële beslissing dat de verwijzende rechter van oordeel is dat artikel 102 VWEU van toepassing is op het hoofdgeding. Bovendien moet dit artikel door elke nationale rechterlijke instantie ambtshalve worden toegepast (arrest van 13 juli 2006, Manfredi e.a., C-295/04–C-298/04, EU:C:2006:461, punt 31).

22 Ten tweede is Lukoil Bulgaria volgens de inhoud van het besluit van de Bulgaarse mededingingsautoriteit zoals die blijkt uit de verwijzingsbeslissing, actief op het gehele grondgebied van de Republiek Bulgarije en wordt de in het hoofdgeding aan de orde zijnde tariefpraktijk op nationaal niveau toegepast. Een dergelijke vaststelling, die de verwijzende rechter dient na te gaan, volstaat op zich om te oordelen dat deze praktijk de handel tussen lidstaten ongunstig kan beïnvloeden in de zin van de artikelen 101 en 102 VWEU (zie in die zin arrest van 5 december 2006, Cipolla e.a., C-94/04 en C-202/04, EU:C:2006:758, punt 45 en aldaar aangehaalde rechtspraak). Wanneer een nationale mededingingsautoriteit de bepalingen van nationaal recht die misbruik van een machtspositie verbieden, toepast op gedragingen van een onderneming die de handel tussen lidstaten ongunstig kunnen beïnvloeden in de zin van artikel 102 VWEU, verplicht artikel 3, lid 1, van verordening (EG) nr. 1/2003 van de Raad van 16 december 2002 betreffende de uitvoering van de mededingingsregels van de artikelen [101] en [102 VWEU] (PB 2003, L 1, blz. 1), haar om ook gelijktijdig artikel 102 VWEU toe te passen (zie in die zin arrest van 3 april 2019, Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie, C-617/17, EU:C:2019:283, punt 26 en aldaar aangehaalde rechtspraak).

23 Wat het tweede in punt 17 van het onderhavige arrest vermelde argument betreft, moet eraan worden herinnerd dat, zoals uit artikel 94, onder c), van het Reglement voor de procesvoering van het Hof volgt, het verzoek om een prejudiciële beslissing de uiteenzetting van de redenen die de nationale rechterlijke instantie ertoe hebben gebracht om zich over de uitlegging of de geldigheid van bepalingen van het Unierecht vragen te stellen, alsook het verband tussen die bepalingen en de op het hoofdgeding toepasselijke nationale wettelijke regeling, dient te bevatten.

24 In casu blijkt uit de punten 11 en 14 van het onderhavige arrest dat de verwijzende rechter in essentie heeft uiteengezet waarom hij het Hof om een prejudiciële beslissing heeft verzocht. Bovendien blijkt uit de opmerkingen van de partijen in het hoofdgeding, de Bulgaarse regering en de Europese Commissie dat zij in wezen in staat zijn geweest een volledig en nuttig standpunt in te nemen over de gestelde vragen.

25 De verwijzingsbeslissing bevat echter geen enkele verduidelijking waaruit kan worden afgeleid om welke redenen de verwijzende rechter twijfelt over de beginselen van eerbiediging van de rechten van de verdediging, rechtszekerheid en bescherming van het gewettigd vertrouwen, daaronder begrepen het vermoeden van onschuld. Hieruit volgt dat de eerste en de tweede prejudiciële vraag in zoverre niet-ontvankelijk zijn.

26 Wat het derde in punt 17 van het onderhavige arrest vermelde argument betreft, zij opgemerkt dat de gestelde vragen betrekking hebben op de uitlegging van artikel 102 VWEU, zonder dat het Hof wordt verzocht dit artikel toe te passen op het hoofdgeding. In dit verband dient in herinnering te worden gebracht dat de prejudiciële verwijzingsprocedure van artikel 267 VWEU een nauwe samenwerking tot stand brengt tussen de nationale rechterlijke instanties en het Hof, gebaseerd op een onderlinge taakverdeling, en een instrument is waarmee het Hof de nationale rechterlijke instanties de uitleggingsgegevens met betrekking tot het Unierecht verschaft die zij voor de beslechting van de hun voorgelegde geschillen nodig hebben, zonder het Hof de bevoegdheid te verlenen om de bepalingen van Unierecht op een concreet geval toe te passen [zie in die zin arresten van 23 november 2021, IS (Onwettigheid van de verwijzingsbeslissing), C-564/19, EU:C:2021:949, punt 59 en aldaar aangehaalde rechtspraak; 8 december 2022, HYA e.a. (Onmogelijkheid om de getuigen à charge te ondervragen), C-348/21, EU:C:2022:965, punt 49, en 9 april 2024, Profi Credit Polska (Heropening van een procedure die is afgesloten met een definitieve rechterlijke beslissing), C-582/21, EU:C:2024:282, punten 50-55 en aldaar aangehaalde rechtspraak].

27 In die omstandigheden is het verzoek om een prejudiciële beslissing ontvankelijk voor zover het de uitlegging van artikel 102 VWEU betreft.

Beantwoording van de prejudiciële vragen

Eerste vraag

28 Met zijn eerste vraag wenst de verwijzende rechter in essentie te vernemen of artikel 102 VWEU aldus moet worden uitgelegd dat een mededingingsautoriteit, om vast te stellen of een verticaal geïntegreerde onderneming misbruik maakt van haar machtspositie in de vorm van een *margin squeeze*, zowel voor de betrokken upstreammarkt als voor de betrokken downstreammarkt de omvang van die markten en de marktaandelen van die onderneming en haar concurrenten moet nagaan.

29 In casu blijkt uit het dossier waarover het Hof beschikt dat de Bulgaarse mededingingsautoriteit heeft vastgesteld dat de aan Lukoil Bulgaria verweten *margin squeeze* plaatsvindt op de groothandelsmarkt voor brandstoffen, tussen twee submarkten waarvan de upstream-submarkt de groothandelsmarkt voor onder de accijnsschorsingsregeling geplaatste brandstoffen is en de downstream-submarkt de groothandelsmarkt voor brandstoffen na betaling van de accijns. De *margin squeeze* vloeit voort uit het feit dat Lukoil Bulgaria groothandelsbrandstof verkoopt op de

downstreammarkt, dat wil zeggen na betaling van de accijns, tegen een lagere prijs dan de prijs waartegen zij de onder een accijnsschorsingsregeling geplaatste brandstof op de upstreammarkt verkoopt.

30 In de eerste plaats zij eraan herinnerd dat die *margin squeeze* bestaat in een tariefpraktijk die, bij gebreke van enige objectieve rechtvaardiging, onbillijk is doordat zij de marges van de concurrerende ondernemingen daadwerkelijk verlaagt en daardoor een uitsluitingseffect kan hebben voor concurrenten die minstens even efficiënt zijn als de onderneming met een machtspositie (zie in die zin arrest van 17 februari 2011, TeliaSonera Sverige, C-52/09, EU:C:2011:83, punten 30 en 31).

31 Volgens de rechtspraak van het Hof vormt de *margin squeeze* een autonoom misbruik, aangezien de onbillijkheid, in de zin van artikel 102 VWEU, van een dergelijke tariefpraktijk verband houdt met het bestaan zelf van die *margin squeeze* en niet met de precieze marge ervan, zodat niet hoeft te worden aangetoond dat de groothandelsprijzen van het product op de upstreammarkt of de eindgebruikerstarieven op de downstreammarkt op zich misbruik vormen omdat zij al naargelang van het geval buitensporige of afbraakprijzen zijn (zie in die zin arrest van 17 februari 2011, TeliaSonera Sverige, C-52/09, EU:C:2011:83, punt 34 en aldaar aangehaalde rechtspraak).

32 Bij de beoordeling of een onderneming met een machtspositie via dergelijke tariefpraktijken deze positie heeft misbruikt, moeten alle omstandigheden in aanmerking worden genomen en moet worden onderzocht of deze praktijken tot doel hebben de afnemer geen of minder keus te laten in zijn bevoorradingsbronnen, concurrenten de toegang tot de markt te verhinderen, ongelijke voorwaarden bij gelijkwaardige prestaties toe te passen ten aanzien van handelspartners, of de machtspositie te versterken door de mededinging te vervalsen (zie in die zin arrest van 17 februari 2011, TeliaSonera Sverige, C-52/09, EU:C:2011:83, punt 28 en aldaar aangehaalde rechtspraak).

33 Van dergelijke omstandigheden kan er sprake zijn wanneer de gedragingen van een verticaal geïntegreerde onderneming met een machtspositie op een upstreammarkt ertoe strekken de normale werking van de mededinging te belemmeren op een markt die grenst aan de markt waarop zij een machtspositie inneemt, doordat die gedragingen de minstens even efficiënte concurrenten van die onderneming kan verdrijven van deze aangrenzende markt, te weten de downstreammarkt, met name door de uitholling van hun marges. Dergelijke gedragingen kunnen immers, als gevolg van de nauwe samenhang tussen de betrokken markten, de mededinging op de downstreammarkt verzwakken (zie in die zin arrest van 17 februari 2011, TeliaSonera Sverige, C-52/09, EU:C:2011:83, punten 87 en 91).

34 Het staat dus aan de verwijzende rechter om rekening te houden met alle specifieke omstandigheden van het hoofdgeding voor zijn beoordeling of de twee door de Bulgaarse mededingingsautoriteit vastgestelde markten afzonderlijke markten vormen die nauw met elkaar verbonden zijn.

35 In de tweede plaats zal de verwijzende rechter, indien hij van oordeel is dat de twee door de Bulgaarse mededingingsautoriteit geïdentificeerde markten twee afzonderlijke, maar nauw met elkaar verbonden markten vormen, nog moeten onderzoeken, alvorens tot de slotsom te komen dat artikel 102 VWEU is geschonden, of de verticaal geïntegreerde onderneming een machtspositie heeft op de upstreammarkt (zie in die zin arrest van 17 februari 2011, TeliaSonera Sverige, C-52/09, EU:C:2011:83, punten 85-89).

36 Dit is het geval wanneer deze onderneming een zodanige economische machtspositie heeft dat zij de instandhouding van een daadwerkelijke mededinging op die upstreammarkt kan verhinderen, doordat die positie haar in staat stelt om zich jegens haar concurrenten, haar afnemers en uiteindelijk de consumenten in belangrijke mate onafhankelijk te gedragen (arrest van 17 februari 2011, TeliaSonera Sverige, C-52/09, EU:C:2011:83, punt 23 en aldaar aangehaalde rechtspraak).

37 Voorts ontstaat een machtspositie in de regel door de combinatie van verscheidene factoren, die elk afzonderlijk niet per se beslissend behoeven te zijn (arrest van 14 februari 1978, United Brands en United Brands Continentaal/Commissie, 27/76, EU:C:1978:22, punt 66).

38 Het Hof heeft dienaangaande geoordeeld dat de betekenis van marktaandelen weliswaar van markt tot markt kan verschillen, maar dat het bezit van een uiterst groot marktaandeel gedurende een zekere tijd behoudens buitengewone omstandigheden het bewijs van het bestaan van een machtspositie oplevert, en dat een marktaandeel van meer dan 50 % een uiterst groot marktaandeel is (zie in dit verband arresten van 13 februari 1979, Hoffmann-La Roche/Commissie, 85/76, EU:C:1979:36, punt 41, en 6 december 2012, AstraZeneca/Commissie, C-457/10 P, EU:C:2012:770, punt 176).

39 Hoewel een groot marktaandeel gedurende langere tijd derhalve van groot belang is bij de beoordeling of er sprake is van een machtspositie op een markt, kan die machtspositie niettemin ook worden vastgesteld op basis van andere kenmerken van de betrokken markt, zoals het bestaan van aanzienlijke toetredingsdrempels of van essentiële infrastructuur, aan de hand waarvan kan worden beoordeeld of die onderneming zich op die markt in aanzienlijke mate onafhankelijk van haar concurrenten, afnemers en consumenten gedraagt.

40 In dit verband blijkt in casu uit de verwijzingsbeslissing dat Lukoil Bulgaria tot aan de eindverkoop actief is in de gehele brandstofproductieketen, de enige raffinaderij van het land bezit en beschikt over infrastructuur voor logistiek, opslag en vervoer die uniek is in het land.

41 In de derde plaats volgt uit de rechtspraak van het Hof dat het antwoord op de vraag of er sprake is van misbruik wanneer een tariefpraktijk van een verticaal geïntegreerde onderneming met een machtspositie op een upstreammarkt ertoe leidt dat de marges van de concurrenten van deze onderneming op de downstreammarkt worden uitgehold, niet afhangt van de vraag of deze onderneming ook een machtspositie op deze laatste markt inneemt (zie in die zin arrest van 17 februari 2011, TeliaSonera Sverige, C-52/09, EU:C:2011:83, punt 89).

42 Zoals de Commissie opmerkt, is het evenwel niet uitgesloten dat gegevens betreffende die downstreammarkt in aanmerking moeten worden genomen bij het onderzoek of deze tariefpraktijk in strijd is met artikel 102 VWEU.

43 Om misbruik van machtspositie in de vorm van een *margin squeeze* vast te stellen, moet een mededingingsautoriteit immers aantonen dat het verschil tussen de prijzen van de betrokken producten of diensten op de upstreammarkt en die op de downstreammarkt ofwel negatief is, ofwel ontoereikend is om de specifieke kosten te dekken die de onderneming met een machtspositie moet dragen voor de levering van haar eigen producten of diensten op de downstreammarkt, zodat een concurrent die even efficiënt is als deze onderneming niet in staat is om met haar te concurreren voor de levering van die producten of diensten op de downstreammarkt. Het Hof heeft eveneens geoordeeld dat voor de beoordeling van de rechtmatigheid van het door een onderneming met een machtspositie gevoerde prijsbeleid in

beginsel een beroep dient te worden gedaan op prijscriteria die gebaseerd zijn op de kosten en de strategie van de onderneming met de machtspositie zelf (zie in die zin arrest van 25 maart 2021, Slovak Telekom/Commissie, C-165/19 P, EU:C:2021:239, punten 73 en 74 en aldaar aangehaalde rechtspraak).

44 Om uit te maken of het verschil tussen de prijzen van een onderneming met een machtspositie op de upstreammarkt en de prijzen die deze onderneming op de downstreammarkt markt hanteert, op laatstgenoemde markt een uitsluitingseffect kan hebben voor haar concurrenten die minstens even efficiënt zijn als zij, moet dus worden vastgesteld of die onderneming voldoende efficiënt zou zijn geweest om diensten op de downstreammarkt markt aan te bieden zonder verlies, indien zij vooraf haar eigen prijzen op de upstreammarkt had moeten betalen, wat in beginsel veronderstelt dat rekening wordt gehouden met de prijzen en kosten van de onderneming met een machtspositie op de downstreammarkt of, wanneer niet kan worden verwezen naar deze prijzen en kosten, met die van de concurrenten op diezelfde markt (zie in die zin arrest van 17 februari 2011, TeliaSonera Sverige, C-52/09, EU:C:2011:83, punten 41-46).

45 Ten slotte moet nog worden benadrukt dat het de betrokken onderneming vrijstaat om aan te tonen dat haar tariefpraktijk, ook al heeft deze een uitsluitingseffect op de downstreammarkt, economisch gerechtvaardigd blijft, hetgeen veronderstelt dat op basis van alle omstandigheden van het concrete geval wordt aangetoond dat een dergelijk voor de mededinging nadelig uitsluitingseffect kan worden gecompenseerd – of zelfs geneutraliseerd – door efficiëntievoordelen die ook de consument op die markt ten goede komen (zie in die zin arrest van 17 februari 2011, TeliaSonera Sverige, C-52/09, EU:C:2011:83, punten 75 en 76).

46 Derhalve moet op de eerste prejudiciële vraag worden geantwoord dat artikel 102 VWEU aldus moet worden uitgelegd dat, om vast te stellen dat een verticaal geïntegreerde onderneming zich schuldig maakt aan misbruik van machtspositie in de vorm van een *margin squeeze*, een mededingingsautoriteit enerzijds moet aantonen dat deze onderneming een machtspositie heeft op de upstreammarkt, rekening houdend met de marktaandelen van die onderneming of andere relevante kenmerken van die markt op grond waarvan kan worden aangenomen dat die onderneming over een economische machtspositie beschikt die haar in staat stelt zich in aanzienlijke mate onafhankelijk van haar concurrenten, haar afnemers en de consumenten te gedragen, en anderzijds dat de verticaal geïntegreerde onderneming op een downstreammarkt die aan de upstreammarkt is gekoppeld een prijs toepast die, gelet op de kenmerken van deze downstreammarkt, kan leiden tot een uitsluitingseffect ten aanzien van haar concurrenten die ten minste even efficiënt zijn als zij.

Tweede en derde vraag

47 Met zijn tweede en derde vraag, die samen moeten worden onderzocht, wenst de verwijzende rechter in essentie te vernemen of artikel 102 VWEU aldus moet worden uitgelegd dat producten die vanuit het oogpunt van vraag en aanbod niet substitueerbaar zijn, zoals benzine en diesel, kunnen worden opgenomen in de omschrijving van de relevante productmarkt, terwijl een product dat, zoals lpg, vanuit het oogpunt van vraag en aanbod substitueerbaar is voor ten minste één van deze twee brandstoffen, daarvan is uitgesloten.

48 Uit de rechtspraak van het Hof blijkt dat de afbakening van de relevante markt in het kader van de toepassing van artikel 102 VWEU van essentieel belang is, aangezien de concurrentiemogelijkheden alleen kunnen worden beoordeeld op basis van de kenmerken van de betrokken producten, en in beginsel een voorwaarde vormt voor de beoordeling van het eventuele

bestaan van een machtspositie van de betrokken onderneming (zie in die zin arrest van 21 februari 1973, Europemballage en Continental Can/Commissie, 6/72, EU:C:1973:22, punt 32). Deze afbakening strekt ertoe het kader te bepalen waarvan moet worden uitgegaan ter beantwoording van de vraag of die onderneming zich in aanzienlijke mate onafhankelijk van haar concurrenten, haar afnemers en de consumenten kan gedragen [zie in die zin arresten van 9 november 1983, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin/Commissie, 322/81, EU:C:1983:313, punt 37, en 30 januari 2020, Generics (UK) e.a., C-307/18, EU:C:2020:52, punt 127].

49 Het bepalen van de relevante markt houdt in dat eerst de productmarkt en vervolgens de geografische markt wordt gedefinieerd (arresten van 14 februari 1978, United Brands en United Brands Continentaal/Commissie, 27/76, EU:C:1978:22, punten 10 en 11, en 27 juni 2024, Commissie/Servier e.a., C-176/19 P, EU:C:2024:549, punt 382).

50 Wat de productmarkt betreft, volgt uit de rechtspraak van het Hof dat het begrip „relevante markt” inhoudt dat het tussen de van die markt deel uitmakende producten of diensten tot daadwerkelijke mededinging kan komen, hetgeen veronderstelt dat alle producten die deel uitmaken van een en dezelfde markt, voor hetzelfde gebruik in voldoende mate onderling verwisselbaar of substitueerbaar zijn. Het onderzoek of producten of diensten onderling verwisselbaar of substitueerbaar zijn, mag niet alleen uitgaan van de objectieve kenmerken van de betrokken producten. Daarbij moeten tevens de mededingingsomstandigheden en de structuur van vraag en aanbod op de markt in aanmerking worden genomen. (zie in die zin arrest van 27 juni 2024, Commissie/Servier e.a., C-176/19 P, EU:C:2024:549, punt 383 en aldaar aangehaalde rechtspraak).

51 Uit deze factoren volgt dat de beoordeling van de substitueerbaarheid van twee producten niet beperkt blijft tot de vaststelling of deze producten uit functioneel oogpunt geschikt zijn om in dezelfde behoefte te voorzien, maar dat daarbij ook moet worden nagegaan of deze producten economisch gezien daadwerkelijk substitueerbaar zijn. Dat er sprake is van economische substitueerbaarheid van twee producten, kan worden vastgesteld wanneer zich als gevolg van wijzigingen in de relatieve prijzen ervan een verschuiving van de verkoop voordoet van het ene product naar het andere. In dit verband moet worden benadrukt dat vanuit economisch oogpunt de substitueerbaarheid aan de vraagzijde de meest onmiddellijke en doeltreffende disciplinerende factor is ten aanzien van de leveranciers van een bepaald product. De beoordeling van deze substitueerbaarheid betekent in wezen dat de kruiselasticiteit van de vraag ten opzichte van de prijs moet worden nagegaan door vast te stellen of de consumenten van een product waarvoor een lichte maar permanente prijsverhoging geldt, op substitutieproducten zouden overschakelen (zie in die zin arrest van 27 juni 2024, Commissie/Servier e.a., C-176/19 P, EU:C:2024:549, punt 384).

52 Hoewel voor een beoordeling van de markt waarop het bestaan van een machtspositie moet worden beoordeeld, feitelijke vaststellingen moeten worden gedaan met betrekking tot de concurrentievoorwaarden en de structuur van vraag en aanbod op die markt, hetgeen onder de bevoegdheid van de verwijzende rechter valt, moet worden vastgesteld dat niet kan worden uitgesloten dat, ondanks het feit dat drie soorten motorbrandstoffen, zoals diesel, benzine en lpg, vanuit functioneel oogpunt niet substitueerbaar zijn voor de vraag die uitgaat van de eindverbruikers, er gezien de specifieke omstandigheden van het aanbod in Bulgarije een voldoende mate van onderlinge substitueerbaarheid tussen sommige van deze brandstoffen kan bestaan op de groothandelsmarkt voor onder de accijnsschorsingsregeling geplaatste brandstoffen, waardoor die brandstoffen tot dezelfde productmarkt moeten worden gerekend.

53 De verwijzende rechter zal dus moeten nagaan of, enerzijds, de groothandelsopslag van benzine en diesel in soortgelijke dan wel verschillende installaties moet worden verricht en, anderzijds, of lpg in dezelfde installaties als benzine en diesel kan worden opgeslagen of dat daarvoor specifieke installaties nodig zijn.

54 Uit de verwijzingsbeslissing blijkt namelijk dat de Bulgaarse mededingingsautoriteit bij de bepaling van de relevante markt voor de beoordeling of er sprake is van een machtspositie, enkel rekening heeft gehouden met benzine en diesel, maar niet met lpg, aangezien de opslagvoorwaarden van de eerstgenoemde twee brandstoffen voor de groothandelaars dezelfde zijn, waardoor zij, afhankelijk van de vraag, een van die twee brandstoffen kunnen aanbieden zonder dat dit voor hen extra kosten met zich meebrengt.

55 Wat lpg betreft, gelden er daarentegen volgens de Bulgaarse mededingingsautoriteit in Bulgarije specifieke vereisten met betrekking tot de opslag en de wederverkoop ervan na betaling van de accijns. Bovendien zou lpg op een andere manier worden vervoerd dan benzine en diesel.

56 Dergelijke overwegingen kunnen een objectieve rechtvaardiging vormen voor het onderscheid dat de Bulgaarse mededingingsautoriteit maakt tussen benzine en diesel enerzijds en lpg anderzijds, hetgeen de verwijzende rechter evenwel dient na te gaan.

57 Gezien het voorgaande moet op de tweede en de derde prejudiciële vraag worden geantwoord dat artikel 102 VWEU aldus moet worden uitgelegd dat bij de beoordeling van de vraag of er sprake is van een machtspositie alleen producten in aanmerking kunnen worden genomen die in voldoende mate onderling substitueerbaar zijn. Wanneer het als inbreuk aangemerkte gedrag bestaat in tariefpraktijken die leiden tot *margin squeezes*, moet de mededingingsautoriteit nagaan of, ondanks het feit dat drie soorten motorbrandstoffen, zoals diesel, benzine en lpg, vanuit functioneel oogpunt niet substitueerbaar zijn voor de vraag die uitgaat van de eindverbruikers, op basis van de mededingingsvoorwaarden en de structuur van vraag en aanbod kan worden vastgesteld dat sommige van deze brandstoffen tot dezelfde productmarkt behoren op de upstreammarkt.

Kosten

58 Ten aanzien van de partijen in het hoofdgeding is de procedure als een aldaar gerezen incident te beschouwen, zodat de verwijzende rechter over de kosten heeft te beslissen. De door anderen wegens indiening van hun opmerkingen bij het Hof gemaakte kosten komen niet voor vergoeding in aanmerking.

Het Hof (Derde kamer) verklaart voor recht:

1) Artikel 102 VWEU moet aldus worden uitgelegd dat, om vast te stellen dat een verticaal geïntegreerde onderneming zich schuldig maakt aan misbruik van machtspositie in de vorm van een *margin squeeze*, een mededingingsautoriteit enerzijds moet aantonen dat deze onderneming een machtspositie heeft op de upstreammarkt, rekening houdend met de marktaandelen van die onderneming of andere relevante kenmerken van die markt op grond waarvan kan worden aangenomen dat die onderneming over een economische machtspositie beschikt die haar in staat stelt zich in aanzienlijke mate onafhankelijk van haar concurrenten, haar afnemers en de consumenten te gedragen, en anderzijds dat de verticaal geïntegreerde onderneming op een downstreammarkt die aan de

upstreammarkt is gekoppeld een prijs toepast die, gelet op de kenmerken van deze downstreammarkt, kan leiden tot een uitsluitingseffect ten aanzien van haar concurrenten die ten minste even efficiënt zijn als zij.

2) **Artikel 102 VWEU moet aldus worden uitgelegd dat bij de beoordeling van de vraag of er sprake is van een machtspositie alleen producten in aanmerking kunnen worden genomen die in voldoende mate onderling substitueerbaar zijn. Wanneer het als inbreuk aangemerkte gedrag bestaat in tariefpraktijken die leiden tot *margin squeezes*, moet de mededingingsautoriteit nagaan of, ondanks het feit dat drie soorten motorbrandstoffen, zoals diesel, benzine en vloeibaar petroleumgas, vanuit functioneel oogpunt niet substitueerbaar zijn voor de vraag die uitgaat van de eindverbruikers, op basis van de mededingingsvoorwaarden en de structuur van vraag en aanbod kan worden vastgesteld dat sommige van deze brandstoffen tot dezelfde productmarkt behoren op de upstreammarkt.**

ondertekeningen